

Semmelweis Egyetem
Nevelés- és Sporttudomány Doktori Iskola
Sport-, nevelés- és társadalomtudomány című program

**Integrált / inklúzív oktatásban részesülő fogyatékos tanulók
oktatása Magyarországon**

Doktori tézisek

Dimitriou Szilvia

Témavezető: Prof. Dr. Rigler Endre, egyetemi tanár, CSc
Dr. Bognár József, egyetemi docens, PhD

Hivatalos bírálók: Dr. Frenkl Róbert, professor emeritus, DSc
Dr. Hős Ágnes, főiskolai docens, PhD

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Gombocz János, egyetemi tanár, CSc
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Rétsági Erzsébet, egyetemi docens, CSc
Dr. Hamar Pál, egyetemi docens, PhD
Dr. Reigl Mariann, egyetemi docens, PhD

Budapest

2008

Bevezetés

A fogyatékos gyermekek bevonása a többségi iskoláztatásba sok országban, így Magyarországon is, fontos politikai célkitűzés. Ennek a törekvésnek a hangsúlyosabbá válása egyfelől következik a társadalmi intézmények demokratikus működéséből, azokból a humanitárius értékekből, amelyeken az egész közoktatás rendszere alapul, illetve annak a jognak a felismeréséből és széleskörű elfogadásából, hogy mindenkinek joga van az iskolai oktatásra. Másfelől ennek a politikai célnak a megvalósulását a megfelelő szakmai háttér fejlődése tette lehetővé. A közoktatás rendszereinek fejlődése során a normál és a speciális tantervű oktatási rendszerek egymás mellett fejlődtek ki, kevés átjárási lehetőséget biztosítva a tanulók számára és így nem adtak igazi megoldást a tanulók összetett pedagógiai problémáira. Erre a pedagógiai kihívásra jelent újfajta szemléleti és szervezeti megközelítést az inkluzív oktatás, amelynek célja az egymás mellett működő két oktatási rendszer (normál és speciális tantervű) ötvözése, mégpedig úgy, hogy egyiknek se vesszenek el az erősségei. Az így létrejövő inkluzív oktatás azon a szemléleti változáson alapul, amely szerint az iskolának alkalmazkodni kell a beiskolázott gyerekek körében tapasztalható szocio-kulturális, képességbeli és a tanulási szükségletekben megnyilvánuló sokféleséghez. A gyerekek igényeit részrehajlás nélkül ki kell elégítenie, és kerülnie kell, hogy bárkit vagy bármelyik alcsoportot előnyben részesítsen egy másikkal szemben. Az ilyen iskola tehát az iskolai populáció szerves részeként kezeli a fogyatékosokat, és nem olyan alcsoportként, amely különleges bánásmódot igényel. Az iskola küldetése minden gyermekre nézve az, hogy elismerje jogait, segítse őket a személyes fejlődésben és felkészítse őket arra, hogy felnőttként képesek legyenek felvállalni a képességeik szerint nekik leginkább megfelelő feladatot. Mindenkinek hinnie kell, hogy a különbözőségek nem sajnálatosak, hanem üdvözlendőek, és hogy mindegyik gyermeket szívesen látják mindegyik iskolában. Az inkluzív iskolában kulcsfogalmak a „gyermekközpontúság” és a „differenciálás”. Jelen disszertáció azokkal a fogyatékos tanulókkal kíván foglalkozni, akiket többségi iskolában nevelnek inkluzívan.

Kérdések

- 1) Mennyire ismerik a hazai pedagógusok, ezen belül a testnevelő tanárok az inkluzív oktatás gyakorlatát?
- 2) A testnevelő tanárok mennyire vannak tisztában a fogyatékos tanulók oktatására vonatkozó törvényekkel, fogalmakkal, kifejezésekkel?

- 3) Milyen módon tud a Nemzeti Alaptanterv (NAT) az inklúzívan oktatott fogyatékos tanulók számára megfelelő programot ajánlani, melyet a tanárok – tudásuk alapján – össze tudnak állítani?
- 4) A hazai szakemberképzés mennyire készíti fel a testnevelő tanárokat a fogyatékos tanulókkal való bánásmódra?
- 5) Mennyire érzik szükségesnek a testnevelő tanárok gyógypedagógus szakember segítségét, ha fogyatékos tanuló vesz részt a testnevelés órán?
- 6) Mennyire elégedettek a tanárok a jelenlegi helyzettel az oktatáspolitikai szintjén és milyen messze áll ez az általuk ideálisnak tartott szinttől?

A kutatás célkitűzése

Kutatásunk általános célja, hogy a fogyatékos tanulók inklúzív oktatásáról a testnevelés területén új ismeretek feltárásával, a már meglévő tudásunk pontosabbá tételével, elmélyítésével hozzájáruljunk az inklúzív, többségi oktatás-nevelés, a pedagógiai tevékenység eredményességének növeléséhez. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerepe van a testnevelő tanárnak, akinek szembe kell nézni az új kihívásokkal, aki hozzáállásával, attitűdjével befolyásolni tudja a pedagógiai tevékenység sikerességét. Céljainkat tehát az alábbiakban tudjuk megfogalmazni:

1. Célunk, hogy bebizonyítsuk a NAT alkalmazhatóságát az inklúzív oktatásban.
2. Célunk volt továbbá, hogy az Oktatási Minisztérium által kiadott Irányelveket és annak használhatóságát megvizsgáljuk.
3. Célként tűztük ki, hogy megismerjük a testnevelő tanárok attitűdjét, viszonyulását az inklúzív oktatáshoz.
4. Fontosnak tartjuk, hogy megállapítsuk, mennyire elégedettek a tanárok a jelenleg létező oktatásirányítással és szervezéssel a többségi oktatásban.
5. Ennek kapcsán célunk, hogy fényt derítsünk a testnevelő tanárok oktatáspolitikával kapcsolatos elvárásaikra.
6. Betekintést szeretnénk kapni a testnevelő tanárok felkészültségét, tapasztalatait, képzettségét illetően.

Hipotézisek

1. A többségi testnevelő tanárok nem ismerik az inklúzió gyakorlatát, nincsen tapasztalatuk és képzettségük ahhoz, hogy fogyatékos gyerekekkel foglalkozzanak a testnevelés órán (Padeliadu, 1992).

2. A testnevelő tanárok nem ismerik a fogyatékos tanulók integrált / inklúzív oktatására vonatkozó törvényeket.
3. A Nemzeti Alaptanterv alkalmas a fogyatékos gyerekek integrált / inklúzív módon történő nevelésének megvalósítására.
4. A Nemzeti Alaptanterv fogyatékosok oktatására vonatkozó részeit, illetve az Oktatási Minisztérium által kiadott A fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelve című rendeletet a tanárok nem ismerik, ennek következtében nem tudják alkalmazni.
5. A tanárok nem szívesen vesznek részt olyan továbbképzéseken, ahol a fogyatékos tanulók integrált / inklúzív oktatásával kapcsolatosan többletinformációhoz juthatnának.
6. A tanári munkában nem dominál a csoportos munka, vagyis a tanárok nem kérnek segítséget kollégáiktól, más szakemberektől.
7. A testnevelő tanárok nincsenek tisztában a fogyatékosok oktatását leíró fogalmakkal, így gyakran fogalomkeveredésről beszélhetünk.
8. Szükségesnek érzik a testnevelő tanárok szakember segítségét testnevelés órán, ha fogyatékos tanuló van az osztályban.
9. A jelenlegi oktatási helyzettel, gyakorlattal, annak elméleti háttérével és a törvények alkalmazhatóságával/alkalmazásával nincsenek megelégedve, számos változást várnak a tanárok annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek oktatása a többségi iskolákban akadálymentesen és sikeresen megvalósuljon.
10. Minél idősebb egy tanár annál kevésbé támogatja az inklúzió gondolatát (DePauw és Goc Karp,1990), míg a fiatalabb, illetve kevesebb gyakorlati tapasztalattal rendelkező tanárok kedvezőbben viszonyulnak az integrációhoz (Berryman,1989; Leyser és munkatársai 1994).
11. Azoknak a tanároknak, akiknek több tapasztalatuk van a fogyatékosok oktatásában szignifikánsan jobb, kedvezőbb az attitűdje, mint azoknak, akiknek nincsen tapasztalata (Block és Rizzo, 1995; Kozub és Porretta, 1995; Rizzo és Vispoel, 1991; Schmidt-Gotz et al., 1994).
12. Azon testnevelő tanárok, akiknek van képzettségük fogyatékosok oktatásával kapcsolatosan, pozitívabb attitűdöt mutatnak az inklúzióval szemben (Kowalski és Rizzo,1996; Rizzo és Kirkendall, 1995).

Módszerek

A téma nagyságából adódóan és annak alapos kutatására való tekintettel a kutatás menetét két nagy részre osztottuk. Az első a tantervek összehasonlító elemzése, míg a második a tanárok véleményét kifejező kérdőív eredményeinek elemzése.

Az első részben a tanterveket vizsgálva, - annak alkalmasságát tanulmányozva a többségi oktatásban, ha fogyatékos gyerekek vannak jelen az iskolában - analitikus, feltáró módszert alkalmaztunk. Ez a feltáró módszer a dokumentumelemzés, és a forráselemzés volt. Kutatásunk során elemeztük a többségi oktatásban alkalmazott alapvető dokumentumot a Nemzeti Alaptantervet (1995), annak felépítését, a nevelés-oktatás általános céljait, feladatait és követelményeit a többségi oktatás területén. A testnevelés és sport műveltségi terület részletes, speciális céljait, feladatait és követelményeit is megvizsgáltuk, a kötelező és előírt órák számára is kíváncsiak voltunk, a megjelölt tartalomra, és hogy vajon az elsajátítás minőségét hogyan értékelik a tantárgyat oktató tanárok.

A fogyatékos tanulók oktatásának dokumentumai közül 8 helyi tanterv került elemzésre:

- a Mexikói úti Mozgásjavító Iskola helyi tanterve,
- a pervazív fejlődési zavarban szenvedő (autista/autisztikus) gyerekeket nevelő iskolák számára készült tanterv,
- az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar Gyakorló Általános Iskolájának helyi tanterve, ahol enyhe értelmi fogyatékos tanulók nevelése folyik,
- a debreceni Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Intézmény tanterve, ahol középsúlyos értelmi fogyatékos tanulókat nevelnek,
- a Gyermek Ház intézmény helyi tanterve,
- a súlyos fokban hallássérült (süket) tanulók speciális tanterve,
- a Dr. Török Béla Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon tanterve nagyothalló tanulók oktatásához, illetve
- a más fogyatékosok és a beszédjavító iskolák/osztályok számára készült helyi tanterv.

A tanterveket a NAT-hoz hasonló szempontok alapján vizsgáltuk.

A másik módszer, melyet kutatásunk során alkalmaztunk a kikérdezés. A kikérdezés alapváltozataiból az írásbeli kikérdezést alkalmaztuk, ahol az információszerzés írásban közvetített kérdésekre írásban történik. Az írásbeli kikérdezés fajtái közül a kérdőíves felmérést és az attitűdvizsgálatot használtuk. A kérdőíven a kikérdezetteknek egyes kijelentéseket kell minősíteniük, aszerint, hogy mi a véleményük az adott tételről, milyenek az érzéseik az adott kijelentés tartalmával kapcsolatban, hogy értékelik ezeket. Kumulatív Likert skálán kellett a válaszadóknak a jelenlegi és az általuk ideálisnak vélt jövőbeli helyzetet értékelni. Összességében 158 kérdőív került feldolgozásra. A kérdőív eredményeit SPSS 13.0 for Windows statisztikai programmal értékeltük ki. Adatfelvétel után kódoltuk a válaszokat és azokat közvetlenül SPSS fájlba mentettük el. 99 változót sikerült elkülönítenünk, melyeket nominális és scale skálán ábrázoltunk. A statisztikai eljárások közül alkalmaztuk leíró statisztikai módszereket, ezen belül frekvenciaértékeket számoltunk, és keresztábrát alkalmaztunk. A Likert skála eredményeinek elemzésekor nem-paraméteres eljárásokat alkalmaztunk. A jelenlegi helyzetet értékelve először leíró statisztikával megvizsgáltuk az egyes válaszok gyakoriságát, majd Khí-négyzet próbával ellenőriztük annak szignifikancia szintjét. Ugyanezt az eljárást követtük a jövőbeli helyzet felvázolásánál, először gyakoriságot vizsgáltunk, majd Khí-négyzet próbával megvizsgáltuk, hogy eredményeink szignifikánsak-e. Ezt követően nem-paraméteres Khí-négyzet próbával ellenőriztük, hogy a 2 állapot (jelenlegi és jövőbeli) között van-e szignifikáns különbség. A továbbiakban Wilcoxon és Friedman tesztek is alkalmaztunk a 2 állapot közötti különbség pontosabb megfogalmazása érdekében. Mind a leíró, mind pedig a nem-paraméteres statisztikai eljárások eredményeinek értékelésekor a „p” értéket akkor fogadtuk el, ha kisebb volt, mint 0,005. Abban az esetben, ha a statisztikai próba értéke 0,000 lett, azt a dolgozatban $p < 0,001$ formában tüntettük fel.

Eredmények

A NAT elemzésekor azt tapasztaltuk, hogy nem foglalkozik részletesen, elkülönítetten a fogyatékos gyerekek oktatásával és a pedagógusok helyzetével, hanem inkább a többségi oktatás-nevelés részeként tekinti. Azoknak a pedagógusok, akiknek osztályába SNI gyerek tanul, ismerniük kell a NAT kiegészítéseként megjelent, a speciális neveléssel részletesen foglalkozó dokumentumot, az Irányelveket.

A kerettantervek alkalmazását – a különleges gondozási igényű tanulókat nevelő és oktató iskolák pedagógiai programjainak elkészítésekor – a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelve (OM, 2000) (a továbbiakban: Irányelv) segíti. Az Irányelv a fogyatékos gyermek különleges gondozási igénye alapján a tartalmi szabályozás központi dokumentumai – a kerettantervek – alkalmazásakor a fogyatékos tanulókat nevelő intézmények helyi pedagógiai programjainak, helyi tanterveinek elkészítéséhez ad útmutatást. Az Irányelv határozza meg a kerettantervekben meghatározott tartalmak és követelmények módosítási lehetőségeit, a tartalmak kijelölésekor egyes területek elhagyását, egyszerűsítését, a tananyagátadás és a fejlesztés szokásánál nagyobb mértékű időbeli kiterjesztésének lehetőségeit. Az Irányelvek általunk megítélt célja az, hogy a tartalmi szabályozás és a gyermeki sajátosságok a fogyatékos tanulóknál ugyanúgy összhangba kerüljenek, mint más gyerekeknél.

Az Irányelveket tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a fogyatékos tanulók iskolai testnevelés-tanítása céljainak, feladatainak, fejlesztési követelményeinek, valamint tevékenységformáinak módosulása életkor-, fogyatékoság- és állapotfüggő. A fogyatékos tanulók testnevelés-tanításának célja meggyezik a testnevelés tanításának általános céljával, de tekintetbe veszi azokat a specifikumokat, amelyek a fogyatékoság tényéből erednek. A feladatok a megváltozott és sérült személyiségfejlődés tükrében a fogyatékoság típusától és az egyéni állapottól függő formában integrálódnak a nevelési-oktatási folyamatba. A testnevelési mozgásanyagot a fogyatékos tanulók nevelésében egyéni megítélés alapján, célorientáltan és szükség szerint differenciáltan – a közoktatási törvénynek megfelelően – alkalmazzák mind a gyógypedagógiai, mind a többségi iskolákban.

A testnevelés program megtervezésénél, figyelembe kell venni azon körülményeket, melyek megnehezíthetik, illetve megkönnyíthetik a tanítást. Benczúr (2003) munkásságával egyetértve arra a megállapításra jutottunk az Irányelvek elemzése során, hogy adaptációs elvekre van szükség ahhoz, hogy a fogyatékos tanulók inkluzív oktatása megvalósuljon. Ezek az adaptációs elvek segítik a testnevelő tanár tervező munkáját, ha fogyatékos tanuló is részt vesz a testnevelés tantárgy oktatása során. Itt találjuk tehát a különbséget a NAT és az Irányelvek között, vagyis az egyik a többségi oktatás általános tervezésére, alkalmazására épül, míg az Irányelvek a speciális tervezést segítik.

Elemzésre került 8 speciális tanterv, melyben mozgás, értelmi, hallás, látás és

más fogyatékos tanulók oktatását szabályozó dokumentumok vizsgálatával foglalkoztunk, és betekintést nyerhettünk iskolai oktatásukba. A tantervek mind kompatibilisek a NAT-tal, ennek révén biztosítják bármely évfolyamról az integrációt. Emellett megfelelnek a fogyatékos gyermekek oktatása irányelveinek. A tantervek NAT- kompatibilitása mellett megfelelnek a gyógypedagógiai irányelvek követelményeinek.

A tantárgyi rendszerek

- teljes mértékben specifikus tantárgyakból,
- az általános cél- és feladatrendszer mellett jelentős mértékben specifikus tananyagú tantárgyakból,
- és az alapfokú iskolák tantárgyaival szinte teljesen megegyező cél - és feladatrendszerre épülő, mindössze néhány speciális elemet megfogalmazó, illetve enyhe módosítást megkívánó tantárgyakból épülnek fel.

A súlyos fokban hallássérült (siket) és nagyothalló tanulók esetében a tantervek nem elemzik részletesen a testnevelés tantárgyat, mivel annak cél-, feladat- és eszközrendszere megegyezik a NAT-ban foglaltakkal. Nyilván az enyhébb fokban sérült tanulóknál valósítható ez meg, akik teljesíteni tudják a NAT követelményrendszerében megfogalmazott szinteket. Súlyosabb fokban sérült tanulók esetében ezek a követelmények módosításra, kiegészítésre szorulnak. Az eltérések azonban a jelenlegi oktatási törvényi szabályozások szerint legálisak. A tantervek figyelembe veszik a fogyatékoságból adódó speciális képességeket, és erre épülve határozzák meg az oktatás általános céljait. A testnevelés tantárgy szinte minden téren az oktatás szerves részét képezi, bár nem minden esetben ilyen néven szerepel a tantárgyak körében. A mozgásnevelés, a testi nevelés és a testnevelés tantárgyak azokat a tartalmakat dolgozzák fel, melyek a NAT testnevelés és sport műveltségterületében is megjelennek. A testnevelés órák száma nagyothalló, siket és enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében heti 2, ahogy az a központi dokumentumban is szerepel, máshol azonban 2,5 – 3 óra időt szentelnek a tantárgynak. Jellemző az is, hogy a meglévő órakeretet még kibővítik 0,5 órával a választható órakeret terhére, és így heti 3 órára bővül a testnevelés órák száma. A mozgásjavító intézetben a mozgásfejlesztésre szánt órakeret eléri a heti 5 órát az első 5 évfolyamon. Természetesen ebben minden iskola saját maga dönt legjobb belátása

szerint. Ebből is levonható azonban az a következtetés, hogy a speciális iskolák tanterveiben a testgyakorlás sokkal fontosabb szerepet játszik, mint a többségi iskolák által használt helyi tantervekben.

A testnevelés tantárgy céljai között szerepel a tanulók elemi mozgáskultúrájának kialakítása, mozgásos összerendezettségük javítása, önismeretének fejlesztése, önbizalmuk növelése, a tartási és mozgási funkciók javítása, a testi és motoros fejlesztés, az edzettség javítása, a mozgásigény és mozgástudat fejlesztése és a sportolás lehetőségének megteremtése. Ezen célokra épülve a feladatok közé tartozik a megelőzés, a károsodott mozgás javítását szolgáló feladatok, az általános testi fejlesztés feladatai, fizikai képességek fejlesztése, ritmus és dinamika összehangolása, utánzóképeség fejlesztése, szociális képességek kialakítása, labdabiztonság növelése, meglévő képességek, testi adottságok fejlesztése, tökéletesebbé tétele.

A tantárgy témaköreit illetően a tantervekben szerepelnek a rendgyakorlatok, gimnasztikai gyakorlatok, sportjátékok, játékos versenyek, atlétikai alapmozgások és úszás. Kiemelt szerepet kapnak a légzőgyakorlatok, a helyes testtartás gyakorlatai, az adaptált testnevelés játéka, a képességfejlesztés és a terápiás eljárások. Bár ezek nem szerepelnek elsődleges, kiemelt helyen a NAT-ban, a speciális oktatás fontos elemeként azonban ezekre nagyobb hangsúlyt fektetnek a fogyatékosok oktatásával foglalkozó iskolákban. Amit fontos megjegyezni és szembevetni különbség a többségi és speciális iskolák testnevelés témaköreit figyelembe véve, hogy a torna mozgásanyaga csak az enyhe fokban értelmi fogyatékos, a siket, a nagyothalló és más fogyatékos tanulók esetében épül be a tantervi szerkezetbe. A többi iskolában gimnasztikai és képességfejlesztő gyakorlatokat ír elő a tanterv. Feltételezzük, hogy ennek oka az adaptálhatóság nehézsége és az ebből fakadó akadályok. Értjük ezalatt a szertorna nehéz elérhetőségét, a szükséges izomcsoportok fejletlenségét, esetleges hiányát és a sérülésveszélyt.

A testnevelés tantárgy követelményei nagymértékben eltérnek a NAT-ban foglaltaktól a speciális iskolákban. A fogyatékosok mértékétől függően nem minden fogyatékos gyerek esetében alkalmazható a NAT követelményrendszere. A speciális iskolákban a követelményrendszer csak azt a minimumot határozza meg, mely a továbblépéshez feltétlenül szükséges, a többlettartalmak az egyéni fejlesztési tervben jelennek meg. Az értékelés javarészt önmagához és hasonló kórfarmájú mozgásállapotú társaihoz viszonyított. Figyelembe veszi az életkort, a

mozgásállapotot és az általános és speciális, egyénre szabott fejlesztési célkitűzéseket. Az értékelés módja szóbeli és írásbeli. A szöveges minősítés (sokat fejlődött, fejlődött...stb) mellett, melyet az 1-6 évfolyamon alkalmaznak, megjelenik az érdemjeggyel való minősítés a magasabb évfolyamokon. Még egy nagyon fontos eltérés figyelhető meg a két oktatási forma tantervei között, mégpedig az, hogy a speciális oktatás kiemelten kezeli a csoportos munkát, a konzultációt, az egyénre szabott tervezést. Mindez a többségi oktatás folyamán nem figyelhető meg. Sok esetben még az ép gyerekeknek is nehezebbre esik a tantervi feladatok és követelmények teljesítése, mivel a tanárok nem tudnak egyénre szabottan oktatni, és a magas osztálylétszámok sem engedik meg az egyéni törődést.

A kérdőív eredményeinek elemzése

A testnevelő tanárok nincsenek tisztában a fogyatékosok oktatását érintő fogalmakkal. Nehezen tudják megkülönböztetni a gyógytestnevelésre járó tanulókat a fogyatékos vagy speciális nevelési igényű tanulóktól. Az is feltűnik, hogy az általuk megjelölt fogyatékosági típusok nem mindegyike sorolható be fogyatékosági kategóriákba, sokkal inkább a speciális nevelési igényű (SNI) tanulók problémáinak körébe tartozik.

Az iskolák helyi tanterveiben mindenhol szerepel a testnevelés tantárgy, mint az oktatás-nevelés egyik alapvető tantárgya. Kivétel képeznek a szakközépiskolák 5. évfolyamai, ahol a szakképzés miatt nem oktatnak testnevelés tantárgyat.

Az általános iskolák 1-4 évfolyamán átlagosan 3 testnevelés órát tartanak hetente, az 5-8 évfolyamokon 2,8 a heti testnevelés órák száma. A középiskolákban a testnevelés órák száma csökken, átlagosan 2,35 testnevelés órán van lehetőségük a tanulóknak, hogy fejlesszék képességeiket. Elmondhatjuk tehát, hogy minél magasabb évfolyamba kerülnek a tanulók, annál kevesebb lehetőségük van a testmozgásra, amire pedig serdülőkorban nagy szükségük lenne. A testnevelés órákon az inklúzívan oktatott fogyatékos tanulók többségében részt vesznek, de voltak olyan iskolák is, ahol arról számoltak be a tanárok, hogy a fogyatékos tanulóknak nincs lehetőségük a közös testmozgásra.

Az iskolák széles skálájú programot biztosítanak tanulóik számára, hogy a délutánjaikat hasznosan töltsék el. A tömegsport mellett különböző szakkörökön, gyógytestnevelés és gyógytorna foglalkozásokon vehetnek részt a tanulók, de vannak olyan iskolák is, ahol nincs lehetőség semmilyen délutáni tevékenységre, foglalkozásra. Ezeken a délutáni foglalkozásokon a fogyatékos tanulók nem minden

esetben vesznek részt, vagyis a sportkörök nem tudnak alkalmazkodni ahhoz a kihíváshoz, hogy fogyatékos gyerek is részt vehessen a foglalkozásokon. Az iskolák 38%-ában figyelhető meg, hogy az iskola keretein belül rehabilitációs, mozgásjavító jellegű délutáni foglalkozásokat tartanak, amire pedig nagy szükség lenne. A délutáni iskolai tevékenységek javarészt szerepelnek az iskola helyi tantervében, de voltak iskolák, akik úgy nyilatkoztak, hogy ez a foglalkozás nem jelenik meg a helyi tantervben.

Egyetértve és alátámasztva a szakirodalmat elmondhatjuk, hogy az átlagos tanár nincs szakmailag felkészítve az inklúzióra (Bunch, 1994; Angelides, 2004). A tanárok nem ismerik kellőképpen a befogadó pedagógiát, amely nélkülözhetetlen, ha fogyatékos gyerekeket kell oktatniuk a többségi iskolákban. Továbbá nincs képzettségük, szaktudásuk vagy tapasztalatuk, hogy fogyatékos tanulókkal foglalkozzanak a testnevelés órán. A testnevelő tanárok képzésébe csak 2006-ban került be az inklúzív oktatással foglalkozó, azt elemző tantárgy. Így tehát azok a tanárok, akik 2006 előtt végeztek az alapképzésben nem lettek felkészítve arra a helyzetre, ha fogyatékos tanuló kerül az osztályukba. Az Oktatási Minisztérium pedig nem tette kötelezővé számukra a témával foglalkozó továbbképzésen való részvételt, így nem várható el tőlük, hogy alapos tudásuk legyen az inklúzióval kapcsolatosan. A kérdőív válaszaiból az is kiderült, hogy a testnevelő tanárok nem szívesen vennének részt a fogyatékosok oktatásával kapcsolatos továbbképzéseken. Az okok között megemlítették az időhiányt, a nyugdíj közelségét és azt, hogy nincs rá szükségük, mivel az ő osztályukba, iskolájukba nem jár fogyatékos gyermek.

A tanárok úgy értékelik, hogy ismerik az integrált oktatást, ami jónak mondható, hiszen a pozitív attitűd kialakításában ez nagyon fontos szerepet játszik. Minél többen hallottak már az integrált oktatásról és ismerik annak gyakorlatát, nehézségeit és pozitívumait, annál hamarabb terjed el a tanárok között a befogadás eszméje és válik minden iskola nyitottá a fogyatékos gyerekek oktatása felé.

Alacsony számban, összesen 28%-ban figyelhető meg gyógypedagógus és terapeuta az iskolákban, viszont gyógytestnevelő az iskolák 59%-ában dolgozik. A törvényi szabályozás ugyan előírja a gyógypedagógus jelenlétét az iskolában, ha fogyatékos tanuló vesz részt a többségi oktatásban, de a tanárok arról számolnak be, hogy ez a gyakorlatban nem valósul meg.

Úgy vélik a válaszadók, hogy a fogyatékos gyerekeknek nem a többségi testnevelés órán, hanem külön foglalkozáson kéne részt venniük. Ez negatív

hozzállást, attitűdöt mutat. Természetesen ez származhat a tapasztalat hiányából, az előítéletekből és az elméleti tudás, a képzés hiányából. A társadalomnak és ezen belül az iskoláknak nyitottnak kell lenniük a fogyatékos tanulók iránt, hogy ők is élvezni tudják ugyanazokat a jogokat és esélyeket, ami egy nem fogyatékos tanulót megillet. Ebből kifolyólag a tanárok többségben igényelnék, hogy gyógypedagógus szakember segítse munkájukat, ha fogyatékos tanuló is részt vesz a testnevelés órán, hiszen ahogy azt már az előzőekben is elmondtuk, nincsen szaktudásuk és tapasztalatuk, hogy fogyatékos tanulókat inklúzívan oktassanak.

A válaszadók negatívan állnak a lehetőséghez, hogy fogyatékos tanulókat oktassanak, nem szívesen vállalkoznak erre a feladatra. Ennek hátterében azonban az a felelősségvállalás is állhat, melyet az oktatók vállalnak a tanulókért az órán. A testnevelés órán kifejezettebben érzékelhető a sérülésveszély. Éppen ezért nagyobb odafigyelést és koncentrációt igényel a tanároktól, hogy megelőzzék ezeket a baleseteket. A tanárok hozzáállása ehhez a lehetőséghez csak akkor változna meg, ha kisebb osztálylétszámok lennének, speciális kereteket biztosítanának számukra és a tanulók számára, valamint ha több ismeretük és alkalmazható tornaszerük lenne. Ezen feladatok megvalósítása részben a központi oktatás irányítás-szervezés feladata, de természetesen a tanároknak is nyitottabbnak kell lenniük a befogadó szemlélet, a fogyatékos tanulók oktatása felé.

A kérdőív állításainak értékelését a következő táblázatban foglaltuk össze:

Állítások	Jelenlegi helyzet	Ideális jövőbeli helyzet
OM irányelvek	Ritkán jók	Mindig kellene
Speciális tervezés	Soha vagy ritkán valósul meg	Mindig kell
A sérültek oktatása a komplex nevelés része	Soha, ritkán	Mindig kell, vagy inkább legyen, mint sem
Szakember részvétele	Mindig vagy javarészt megvalósul (35%)	Mindig (60%)
Szakember segíti a program kialakítását	Soha vagy nagyon ritkán	Mindig kéne segítség
Okleveles tanárok vagy gyógytestnevelők állítanak össze programot	Mindig és soha (más-más gyakorlat)	Mindig vagy többségben
Szakmai segítség az órán	Soha vagy ritkán van	Mindig kellene
Együtt dolgoznak a sérültek és az épek	Ritkán vagy nagyon ritkán	Ritkán vagy inkább igen, mint nem
Az integrálásban segít a szakember az órán	Soha	Mindig vagy inkább igen, mint nem
Optimális szabadidősport elsajátítása	Sokszor vagy ritkán	Mindig vagy gyakran

Mindennapi mozgásos tevékenységek	Javarészt vagy ritkán	Teljes mértékben megvalósuljon
1-2 SNI tanuló 25-30 ép tanulóval egy osztályban	Nem tudják	Javarészt valósuljon meg ez az arány
Tudják a motoros tanulást értékelni	Ritkán vagy kevesen vannak tisztában vele	Mindig kellene
Egyéni programok	Ritkán, vagy nagyon ritkán	Mindig kellenének
Létesítmények elérhetőek	Nagyon ritkán, ritkán	Mindig elérhető legyen
A felmentettek egyéni mozgásfejlesztésre járnak	Nem tudom és inkább igen válaszok	Igen, legyen ilyen
Felmentettek felülvizsgálata	Inkább igen vagy mindig	Mindig (80%)
Szülői részvétel a csoportmunkában	Soha vagy ritkán	Mindig vagy többségében
Továbbképzések témában	Soha, ritkán vagy nagyon ritkán	Mindig vagy többségében
Ingyenes hozzáférés a szabályzatokhoz	Nem tudják	Mindig vagy többségében
Információ az iskolában a továbbképzésekről	Nem tudják	Mindig vagy többségében
Együtműködés iskola és fogyatékos szervezetek között	Soha vagy ritkán	Szorosabb együttműködés kellene

Szignifikáns különbséget figyeltünk meg a jelenlegi és ideális helyzet között (Pearson KHI-négyzet teszt $p < 0,001$, Friedman teszt $p < 0,001$, Wilcoxon teszt $p < 0,001$).

Hipotézisek megválaszolása

A fentiekben tárgyalt eredményekre támaszkodva megválaszoltuk hipotéziseinket is.

1. Első hipotézisünk, mely szerint a többségi testnevelő tanárok nem ismerik az inklúzió gyakorlatát, nincsen tapasztalatuk és képzettségük ahhoz, hogy fogyatékos gyerekekkel foglalkozzanak a testnevelés órán igaznak bizonyult.
2. Második hipotézisünket, mely szerint a testnevelő tanárok nem ismerik a fogyatékos tanulók integrált / inklúzív oktatására vonatkozó törvényt szintén megtartjuk.
3. Bár a Nemzeti Alaptanterv az első olyan központi dokumentum, mely a fogyatékos gyerekek többségi oktatásában is alkalmazható, a tanárok nem tartják alkalmasnak annak használatát az inklúzív oktatásban. Hipotézisünket tehát elvetjük, mert nem tartják elégségesnek a jelenleg létező, speciális tervezésre vonatkozó utasításokat a testnevelés tantárgy körében, a jövőben azt szeretnék, ha ez részletesebben szerepelne a központi tantervben.

4. Negyedik hipotézisünket, mely szerint „a Nemzeti Alaptanterv fogyatékosok oktatására vonatkozó részeit, illetve az Oktatási Minisztérium által kiadott A fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelve című rendeletet a tanárok nem ismerik, ennek következtében nem tudják alkalmazni” megtartjuk, mert igaznak bizonyult.
5. Ötödik hipotézisünk, mely szerint „a tanárok nem szívesen vesznek részt olyan továbbképzéseken, ahol a fogyatékos tanulók integrált / inklúzív oktatásával kapcsolatosan többletinformációhoz juthatnának” igaznak bizonyult. Bár kifejezték annak a tényét, hogy szükség lenne az irányú továbbképzéseken való részvétel, mégsem vennének részt szívesen.
6. Hatodik hipotézisünk, mely szerint „a tanári munkában nem dominál a csoportos munka, vagyis a tanárok nem kérnek segítséget kollégáiktól, más szakemberektől” szintén igaznak bizonyult. Nem terjedt még el Magyarországon az a szemlélet, hogy összefogással dolgozzunk egy cél érdekében, mely hátráltatja a fogyatékos tanulók sikeres beilleszkedését a többségi iskolába.
7. Hetedik hipotézisünket is megtartjuk, mivel a testnevelő tanárok nincsenek tisztában a fogyatékosok oktatását leíró fogalmakkal, így gyakran fogalomkeveredésről beszélhetünk. Hiányzik az oktatási rendszerből a testnevelő tanárok felkészítése az inklúzív oktatásra.
8. Nyolcadik hipotézisünket szintén megtartjuk, mivel arról számoltak be, hogy szükségesnek érzik a testnevelő tanárok szakember segítségét testnevelés órán, ha fogyatékos tanuló van az osztályban.
9. Következő, egyben kilencedik hipotézisünket, mely szerint „a jelenlegi oktatási helyzettel, gyakorlattal, annak elméleti háttérével és a törvények alkalmazhatóságával/alkalmazásával nincsenek megelégedve, számos változást várnak a tanárok annak érdekében, hogy a fogyatékos gyermekek oktatása a többségi iskolákban akadálymentesen és sikeresen megvalósuljon” megtartjuk, hiszen igaznak bizonyult. Megemlítették az iskolai infrastruktúra hiányosságát és az ennek következtében felmerülő problémákat (szerek hiánya, magas osztálylétszám, akadályok).
10. Azon hipotézisünket, mely szerint „minél idősebb egy tanár annál kevésbé támogatja az inklúzió gondolatát, míg a fiatalabb, illetve kevesebb gyakorlati tapasztalattal rendelkező tanárok kedvezőbben viszonyulnak az integrációhoz”

igaznak bizonyult, miután szignifikáns eredményeket kaptunk (Pearson Ké-négyzet teszt $p < 0.001$).

11. Tizenegyedik hipotézisünket, mely azt állítja, hogy „azoknak a tanároknak, akiknek több tapasztalatuk van a fogyatékosok oktatásában szignifikánsan jobb, kedvezőbb az attitűdje, mint azoknak, akiknek nincsen tapasztalata” elvetjük. A felmérésben résztvevő tanárok válaszai alapján nem tudunk szignifikáns különbséget kimutatni a két változó között (Pearson Ké-négyzet teszt $p = 0.183$).
12. Utolsó hipotézisünket, mely szerint „azon testnevelő tanárok, akiknek van képzettségük fogyatékosok oktatásával kapcsolatosan, pozitívabb attitűdöt mutatnak az inklúzióval szemben” szintén elvetjük, mert a két változó között nem találtunk szignifikáns összefüggést (Pearson Ké-négyzet teszt $p = 0.338$).

Következtetések

Booth, Ainscow és szerzőtársaik (2000) szerint a befogadó oktatás célja, hogy a tanulást gátló akadályokat legyőzzük, és a tanulási folyamatba minden tanulót bevonjunk. A befogadás során a különbözőségek megszokottá válnak, és így a különbözőség egy örömdetes jelenséggé gyarapszik. Az inklúzív iskola megvalósításának kulcsfigurája maga a pedagógus. Ő az, aki nap, mint nap találkozik a gyerekekkel, oktatja, tanítja, neveli őket. Ha az ő attitűdje, hozzáállása nem pozitív, vagyis nem támogatja az inklúzív oktatás gyakorlatát, akkor a fogyatékos tanulók nem fogják magukat jól érezni az iskolában, és nem valósulhat meg hatékony képzés. Éppen ezért a testnevelő tanárokat fel kell készíteni erre a gyakorlatra. Ismerniük kell a „fogyatékos tanuló” kifejezés jelentését, hogy ne legyen fogalomkeveredés. Tudniuk kell, hogy milyen módon tudják a fogyatékos tanulók oktatását a testnevelés órán megvalósítani nagyobb akadályok és diszkrimináció nélkül. Azt sem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy azon testnevelő tanárok részére, akik az alapoktatásban nem tanulták az integráció/inklúzió gyakorlatát elemző tantárgyat, az Oktatási Minisztérium elméleti és gyakorlati képzést szervez, mely megismertetné a testnevelő tanárokkal az inklúzió filozófiáját, annak előnyeit és segítené őket abban az esetben, hogy fogyatékos tanuló kerül az osztályukba.

Segíteni kell a tanárok, pedagógusok munkáját, hiszen nem egyszerű 25-30 gyermeket együtt nevelni, akik között a fogyatékos tanuló is megjelenhet. Éppen ezért a gyógypedagógus munkájára, jelenlétére még inkább szükség lenne.

Természetesen szükség lenne az iskolai infrastruktúra felújítására, hogy minden iskola elérhető és akadálymentesen megközelíthető legyen minden tanuló számára. Támogatni kellene azon törekvéseket is, melyek a fogyatékos gyerekek többségi oktatását sikeresebben, könnyebben megvalósítják meg. Értjük ezalatt a szerek, segédeszközök beszerzésének támogatását, melyek nélkül az inkluzív oktatás nem valósulhat meg teljességében. Ezen feladatok megvalósítása részben a központi oktatás irányítás-szervezés feladata, de természetesen a tanároknak is aktívabban részt kellene venniük az iskolát érintő kérdések megvitatásában, elemzésében.

Több segítségre és irányításra lenne szükségük a testnevelő tanároknak. Nem elégségesek a jelenleg létező, speciális tervezésre vonatkozó utasítások a testnevelés tantárgy körében. Ezt részletesebben kellene tárgyalni a központi tantervben. A másik lehetőség, hogy a már meglévő dokumentumokat és segédleteket szélesebb körben kellene ismerté tenni, azon iskolákban is, ahova nem jár fogyatékos tanuló. Úgy gondoljuk, hogy az Oktatási Minisztérium által kiadott Irányelvek alkalmasak a fogyatékos gyerekek többségi oktatásának szabályozására, de minden iskolában lennie kellene egy példánynak, a tanároknak ismerniük kellene az Irányelvek tartalmát és alkalmazásának lehetőségeit, hogy felkészültek, és tájékozottak legyenek az oktatás-nevelés legújabb irányzataival és értékeivel, még akkor is, ha az adott iskolában ez nem is valósul meg. Bár a tanárok úgy nyilatkoztak, hogy a NAT-ot nem tartják alkalmasnak az inkluzív oktatásban, mi úgy gondoljuk, hogy kiegészítve és az Irányelveket megfelelően alkalmazva, ismerve magas szintű oktatás-nevelés valósulhat meg a többségi iskolákban.

Összességében elmondható, hogy szemléletváltásra lenne szükség az iskolákban. Szemléletváltás szükségeltetik az iskolák vezetése felől, a tanárok, a szülők és gondviselők felől, továbbá több segítséget kell nyújtania az oktatásirányításnak, hogy a tanárok szakmailag felkészültek legyenek erre az új oktatáspolitikai helyzetre. Nehéz egy berögzült szokást levétközni, de küzdeni kell azért, hogy a fogyatékos tanulók is ugyanolyan elfogadott és tisztelt tagjai legyenek a társadalomnak, mint minden más ember. Ha úgy nő fel egy nemzedék, hogy elfogadja embertársa fogyatékoságát és ismeri, támogatja a befogadás gondolatát, akkor máris egy lépéssel közelebb kerültünk egy jobb társadalom megvalósításához.